

Det Nya Sverige

Den svenska välfärdsmodellen håller på att omdanas. Tre fjärdedelar har fått det ekonomiskt bättre, medan en fjärdedel har mött avsevärda försämringar.

Håller alliansregeringen på att förändra den svenska modellen mot bättre vetande och i en riktning de flesta egentligen inte vill ha?

Text: Stefan deVylder och Maria Wallin, i Ny Tid 50-52/2010.

Revorna i det generella välfärdssystemet i Sverige har fördjupats under många år. Den svenska modellen har varit uppbyggd kring socialförsäkringssystem enligt inkomstbortfallsprincipen, vilket förutsätter att människor kommer in i systemet men sedan drabbas av mer eller mindre kortvariga problem som sjukdom eller arbetslöshet. Även vår föräldraförsäkring baseras på att man får barn först efter inträdet på arbetsmarknaden.

Men redan under 90-talskrisen såg vi hur oerhört många människor det var som inte fick fotfäste på arbetsmarknaden och därför aldrig kommer in i systemet. Alliansregeringen, med Moderaterna som dominerande parti, hann knappt tillträda efter valet 2006 förrän vi mötte nästa stora ekonomiska kris. Fastän arbetslösheten ökade med stormsteg, drev regeringen igenom sina vallöften och sänkte bland annat inkomstskatterna till staten med *76 miljarder* under första mandatperioden, det så kallade jobbskatteavdraget. Ju högre lön desto större skatterabatt. Samtidigt som trygghetsförsäkringarna stramades åt och offentlig verksamhet som skola, vård, omsorg fick nya effektivitetskrav.

Mest debatt har det stått kring Försäkringskassans nya strängare regler, som innebär att man inte har rätt till sjukpenning enbart på grund av läkarintyg utan prövas mot andra jobb som man förmodas klara. Många fall med svårt sjuka

och dödsmärkta personer som nekats sjukpenning har speglats i medierna utan att vare sig den förra eller den nyligen tillträdde sjukförsäkringsministern (båda M) backat från de nya reglerna. Inom både sjukförsäkringen och arbetslöshetsförsäkringen har också införts en bortre tidsgräns, när man helt sonika faller ur systemet. Hänvisad till ekonomiskt bistånd (socialbidrag).

Detta yttersta – och starkt integritetskränkande – skyddsnätet var aldrig avsett att utgå till mer än en mycket liten del av befolkningen, men under 2009 betalades drygt 11 miljoner kronor ut i ekonomiskt bistånd till 237 000 hushåll, vilket närmar sig toppnoteringarna under 90-talskrisen. Med ökande utbetalningarna har även villkoren för socialbidraget stramats upp och folk nekats hjälp. Eller förmår inte förödmjuka sig och gå igenom den utredningsprocess som socialtjänsten utför. Stadsmissionen, Frälsningsarmén och Majblomman slår gång på gång larm om att de nu allt oftare får träda in där samhällets skyddsnät tidigare fångade upp behövande. Kyrkans diakoner har krävt värdigare villkor för de mest missgynnade (SocialPolitik nr 4 2009).

De senaste decenniernas trend mot ökad osäkerhet på arbetsmarknaden med färre fasta jobb, och högre andel vikariat, projekt- och timanställningar motverkar etableringen på arbetsmarknaden och ser ut att accelerera i den senaste krisens spår. Även om trenden just börjat vända mot något fler i sysselsättning jämfört med förra hösten är 704 000 personer fortfarande utan arbete. 208 000 av dem är utrikes födda, 138 000 är under 24 år.

80 procent eller fyra av fem arbetslösa under 24 år har, trots att de står till arbetsmarknadens förfogande, inte rätt till a-kassa. Sett till samtliga arbetslösa står *varannan* arbetslös utanför arbetslöshetsförsäkringen, enligt professor Tapio Salonen i SocialPolitik nr 2 2010, och är hänvisade till socialbidrag. Unga och utrikes födda har helt enkelt inte hunnit kvala in i trygghetssystemet. För ungdomar med

invandrarbakgrund i stadsdelar som Rosengård och Hjällbo handlar det om 35 procent av alla mellan 20 och 35 år som varken studerar eller arbetar.

De ungdomskullar som nu försöker etablera sig på arbets- och bostadsmarknaden föddes under babyboom-åren 1988 till 1992. Brist på små hyreslägenheter, dyra lägenheter, krav på fast jobb och inga betalningsanmärkningar utgör var för sig en effektiv spärr för många unga att etablera sig på bostadsmarknaden. Idag saknar varannan ung vuxen mellan 20 och 27 år i Stockholm egen bostad, det vill säga en bostad man äger eller en hyresrätt med förstahandskontrakt. Allra svårast är situationen vad gäller både jobb och bostad det för ungdomar med osvenska efternamn. 30 procent av Stockholms 20-27-åringar bor kvar i föräldrahemmet, i regel mot sin – och förmodligen också föräldrarnas – vilja.

Men de politiska svaren lyser med sin frånvaro. En av båda de politiska blocken omhuldad fråga har däremot i många år varit fastighetsskatten. Även mitt under krisen. Om den rekordhöga bostadsbristen bland ungdomar, speciellt i storstäderna, har det talats mindre.

En annan grupp som obönhörligen halkat efter, när det stora flertalet fått det bättre är ensamstående föräldrar. En stor del är kvinnor med generellt sett lägre löner, som ännu inte kompenseras för de nedskärningar i bland annat föräldraförsäkringen men framför allt i bostadsbidraget som gjordes under 90-talskrisen. Enligt Swedbanks beräkningar har kärnfamiljen i dagsläget i snitt 110 000 kronor mer per år att röra sig med än enförälderhushållet. 25 procent av alla barn under 18 år växer upp hos ensamstående föräldrar. Av dem lever vart fjärde barn under fattigdomsstrecket (SocialPolitik nr 2 2010).

Även handikapprörelsen höjer rösten mot Försäkringskassan som börjat urholka rätten till assistans ("för att kunna leva ett liv som andra" enligt Lagen om Stöd och Service, LSS).

Arbetslösheten ligger i snitt på 50 procent för personer med funktionsnedsättning, inom vissa grupper väsentligt högre. Att assistansrätten kringskärs innebär ytterligare svårigheter för funktionshindrade att vara yrkesverksamma – med ökad risk för sämre ekonomi och fattigdom.

Kopplingen låg utbildning, hög arbetslöshet och till följd därav sämre ekonomin har också en annan konsekvens: sämre hälsa. Således är hälsa starkt klassbundet i dagens Sverige. Framför allt gäller det kvinnor. Och barn. I de senaste numren av SocialPolitik har vi skrivit mycket om sambanden mellan hälsa/ohälsa och socioekonomisk status. Tidigare har vi belyst den skam som många barn och vuxna känner just i samband med fattigdom. Att inte få det andra barn får och gör, det är smärtsamt och skamfyllt – för barnen, men inte minst för föräldrarna, som försakar mycket för att barnen ska kunna hänga med i en utveckling som är alltmer konsumtionsinriktad.

Vi har också lyft fram hur viktig skolan är. Kopplingen mellan dåliga betyg och sämre psykisk hälsa och till och med högre självmordsrisk är tydlig. Lägg därtill att barn som känner sig mera omtyckta av lärare och kamrater i skolan har bättre hälsa även som vuxna än de som inte känner sig/är omtyckta. Studier visar att underklassens barn är mindre omtyckta (SocialPolitik nr 2 2010). Lägg därtill den senaste forskningen från Malmö högskola, som visar att barn som väljer att flytta till en mera resultat-inriktad skola inte nödvändigtvis får bättre resultat. Men de som "blir kvar" får generellt sämre studieresultat, kvaliteten sjunker (Stark i P1, SR den 7 december 2010). Ingen vinner kunskapsmässigt men det stora flertalet förlorar i en alltmer segregerad skola. Liksom landet Sverige som helhet. Alliansens skolpolitik tar målmedvetet steg efter steg mot en alltmer segregerad skola och uppväxt för svenska barn.

De förändringar som drivits igenom i sjukförsäkring och arbetslöshetsförsäkring har mötts av starka protester. Inte bara i debatten, folk har också "röstat med fötterna". Allt

fler tecknar numera privata försäkringar som ger skydd vid sjukdom, arbetslöshet, olyckor, dödsfall och pension. Tendensen har varit stark under de senaste åren visar Folksam rapport Välfärdstendens 2010.

I dag har fyra av tio förvärvsarbetande en privat sjukförsäkring, enligt Folksam, och tre av tio har en privat inkomstförsäkring som gäller vid arbetslöshet. Sex av tio har en olycks- och dödsfallsförsäkring och lika många har tecknat en pensionsförsäkring. Något som kan synas okomplicerat och tecken på individuellt ansvarstagande. Men det kan på sikt innebära mindre benägenhet att betala in till de generella trygghetssystemen och i förlängningen en minskad legitimitet för det som finns kvar av den svenska modellen.

Samtidigt har en avknoppning skett av förskolor, skolor, vårdcentraler, sjukhus, apotek och äldreomsorg. Sverige har raskt tagit täten i Europa bland länder som satsat mest och störst på privat skolverksamhet för skattemedel. Dåliga kommunala utförsäljningar av förskolor och skolor har fått rubriker, när de nya ägarna efter bara några år kunnat avyttra för miljonvinster. Gamla storkoncerner inom finansvärlden som exempelvis Wallenbergsfären ser skola, vård och omsorg som nya stora marknader att investera i för framtiden. Och man är tydlig med att man räknar med vinst.

Sverige håller på att bli alltmer tudelat. Klyftorna ökar. De som har fasta jobb har en högre disponibel inkomst än någonsin tack vare jobbvdrag, skattelättnader och fortfarande relativt sett låga räntor. De rika kan också glädja sig åt avskaffandet av alla skatter på arv och gåvor (som en socialdemokratisk regering tog bort) och förmögenheter (alliansregeringens gåva). Men de som står utanför står mera utanför nu än tidigare.

I boken *Jämlikhetsanden* av Richard Wilkinson och Kate Pickett, båda välrenommerade forskare i epidemiologi, har den politik som ökar segregation och ekonomiska skillnader inget att

hämta. Tvärtom. Författarna har genom sammanställning av omfattande forskning från jordens alla hörn bevisat att jämlika samhällen är bättre samhällen. Den variabel som har störst genomslag på så vitt skilda saker som hälsa, tillit, tonårsäktenskap, andel av befolkningen som sitter i fängelse, övervikt, antal mord, elevers resultat i skolan, mental hälsa och missbruk är just ekonomisk jämlikhet. Sverige ligger fortfarande bra till i deras figurer, men de har inte fångat de senaste årens utveckling mot ökande ekonomiska klyftor.

Att ta hand om dem som missgynnas i majoritetssamhället har i alliansens nya välfärdssystem mer och mer lagts utanför det offentliga ansvar och blivit en fråga också för frivilligorganisationer, välgörenhet och volontärarbete. Medel slussas från de tre fjärdedelar som har det bra till vissa ur den fjärdedel som faller utanför. Från att ha varit generella rättigheter som man får tillgång till under de skeden i livet när man inte kan försörja sig på egen hand, är Sverige på väg mot individuellt prövade bidrag till dem som kvalar in, och som förmår bita huvudet av skam och be om hjälp. Men ville vi ha ett samhälle där tre fjärdedelar får det allt bättre och en fjärdedel allt sämre?

Låt oss till sist komplicera bilden ytterligare: Omkring 75 procent av svenskarna kan tänka sig att betala mer i skatt om pengarna går till sjukvård, äldreomsorg och skola, visar en ny undersökning av sociologen Stefan Svallfors vid Umeå Universitet. Han har vid sex tillfällen sedan 1981 undersökt befolkningens inställning till välfärdspolitiken. När 4 000 svenskar nu tillfrågats igen har stödet för skattefinansierad välfärd snarast förstärkts sedan 2002.

De flesta anser att välfärden ska finansieras skattevägen. Mer egenfinansiering och fler privata sjukhus och skolor ser de som negativt för samhället. En stor majoritet anser att det är stat och kommun som ska sköta utbildning, sjukvård, barnomsorg och äldreomsorg.

– Det är intressant att uppfattningarna är så väldigt stabila sedan 2002. Inte nog med det, på de punkter man kan se några förändringar så går de nog snarast i riktning mot ökat stöd för välfärdsstaten, säger Stefan Svallfors till TT den 6 december.

Det är väl inte så att alliansregeringen håller på att omdana hela Sverige mot bättre vetande och i en riktning de flesta egentligen inte vill ha?

**Stefan deVylder
& Maria Wallin**

Stefan de Vylder är nationalekonom, författare. Aktuell med boken *Världens springnota. Finanskrisen och vägen framåt*.

Maria Wallin är chefredaktör för tidskriften SocialPolitik,